

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ XII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»**

м. Харків, 25 жовтня 2024 р.

**Харків
2024**

УДК 316.05

Л 93

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 8 від 25.10.2024 р.)

Головні редактори:

Панченко С. В., доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, в. о. ректора Українського державного університету залізничного транспорту

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Редакційна колегія:

Абашинік В. О., д-р філос. наук, професор

Вельш Вольфганг, габілітований доктор філософії, професор

Каграманян А. О., канд. техн. наук, доцент

Коростельов Є. М., канд. техн. наук, доцент

Лях В. В., д-р філос. наук, професор

Новіков Б. В., д-р філос. наук, професор

Панченко В. В., канд. техн. наук, доцент

Соломніков І. В., канд. екон. наук, доцент

Толстов І. В., канд. філос. наук, доцент

Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали XII Міжнар. наук.- практ. конф. 25 жовтня 2024 р. / відп. за випуск І. В. Толстов. — Харків: УкрДУЗТ, 2024. — 217 с.

УДК 316.05

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Харків, 2014. № 1137. С. 43–46.

7. Abashnik V. O. Sprache der «Reinen Rechtslehre» von Hans Kelsen (1881–1973). *Archäologie und Sprachwissenschaft. Austausch von Wissen in der Geschichte der Menschheit / Archaeology and Linguistics in the modern world. Exchange of knowledge in the History of Mankind (Humboldt-Kolleg, Simferopol – Jalta, 20–23. September 2012)*. Simferopol, 2012. p. 1.

8. Kelsen H. *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1925. XIV. 433 s.

9. Kelsen H. Die Kriegsschuld-Frage im Lichte der Rechtswissenschaft. *Die Friedenswarte*. Januar 1933. S. 1–6.

10. Kelsen H. *Law and peace in international relations*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1942. XI. 181 p.

11. Kelsen H. *The Law of the United Nations. A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*. London: Stevens & Sons Limited, 1951. XVII. 994 p.

12. Kelsen H. *The Strategy of Peace. American Journal of Sociology*. Vol. 49. No. 5 (Mar., 1944). P. 381–389.

*АБАШНИК У. В., аспірантка,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ «ЕСТЕТИКА ПОТВОРНОГО» (1853) КАРЛА РОЗЕНКРАНЦА

«Потворне» займає важливе місце у філософії та естетиці разом з іншими естетичними категоріями [10]. Новітній двадцятитомний «Словник української мови» (2023) визначає слово «потворний» спочатку у двох (безпосередньому та переносному) значеннях: 1) «який має вкрай непривабливе, негарне обличчя, непропорційну будову тіла, фізичні вади і т. ін.; протилежне вродливий»; 2) «який є порушенням загальнолюдських моральних принципів, норм громадської поведінки і т. ін.», а потім 3) «у знач. ім. потворне, ного, с. Те, що викликає огиду, осуд» [3, с. 642, 643]. Синонімами «потворного» в українській мові є «гідке/гідкий», «бридке/бридкий», «огидливе/огидливий». Досить часто також використовують антоніми потворного – «некрасиве/некрасивий» чи «невродливе/невродливий». Інколи в побутовій мові синонімом до «потворного» виступає ще й «жахливе/жахливий».

«Потворне» від часів Гомера в Античності відіграло та відіграє зараз важливу роль у мистецтві, зокрема художній літературі, архітектурі, живопису, музиці. Тут слід згадати, наприклад, німецьку роботу «Про поняття потворного у музиці» (1914) Вілібальда Нагеля [5]. Із літературних прикладів можна назвати відому казку «Гидке каченя» (дан. Den grimme Ælling, 1843) данського письменника Г. Х. Андерсена, досить відомий німецький роман «Потворна/Бридка» (нім. Die Häßliche, 1884) Клари Штайніц у трьох томах чи інший роман «Потворна герцогиня» (нім. Die häßliche Herzogin, 1923) німецького письменника Ліона Фейхтвангера. Також можна вказати, що в 1920-х рр. деякі критики розглядали потворне як характерну рису натуралізму та експресіонізму: «Як вже було сказано, натуралізм з тією кітчевою естетикою також відкинув свою піднесену попередницю – класичну естетику. Мистецтво наших днів, яке зародилося ще до війни як «експресіонізм» і сьогодні розпорошується на окремі неосязні напрямки, хоча й часто перевершує натуралізм у своїй перевазі до потворного, але це все ж таки щось принципово інше» [8, с. 118].

Потворне було й залишається важливою складовою світового кінематографу, зокрема воно зустрічається в різних жанрах кіно, наприклад у пригодницьких, фантастичних, детективних фільмах чи мелодрамах [9]. Потворне присутнє в назві німецької комедії «Потворна/бридка дівчина» (нім. Das häßliche Mädchen, 1933), іншої німецької любовної комедії «Я була потворною/бридкою дівчиною» (нім. Ich war ein häßliches Mädchen, 1955), назві німецького телефільму-мелодрами «Потворна/Гидка» (нім. Die Hässliche, 2000), також у титулі фільму «Сліпа та потворна/потворний» (нім. Blind&Hässlich, 2017) чи назві новітнього нідерландського фільму «Клуб потворних/некрасивих дітей» (нід. De club van lelijke kinderen, 2019).

Однак все ж таки найчастіше потворне відіграє важливу, інколи навіть ключову роль у фільмах жахів, або горор-фільмах [4]. Потворне та його похідні (потвори тощо) зустрічається в переважній більшості фільмів жахів різними мовами: ранній фільм «Потвори» (англ. Freaks, США, 1932), новітній фільм з тією самою назвою «Потвори» (США, 2018). У цьому сенсі можна згадати й відому французьку комедію «Потвора/Чудовисько» (франц. L'animal, Франція, 1977) або данський трилер «Потвора/Чудовисько» (англ. Beast, Данія, 2011), хоча в назвах двох останніх фільмів «потворне/потвора» виступає як синонім до слів «чудовисько» і «бестія» [6].

Предметом теоретичних досліджень «потворне» вперше стає в епоху Просвітництва. Відомий німецький письменник і просвітник Готхольд Ефраїм Лессінг (1729–1781) у своїй роботі «Лаокоон» присвятив декілька роздумів цій тематиці. Наприклад, у главі XXIV він писав: «Отже, потворність сама собою не може бути сюжетом малярства як красного мистецтва, бо почуття, що їх вона

викликає, – неприємні, і то не з тих неприємних почуттів, які при мистецькому наслідуванні потворного переходять у приємні. Але постає питання, чи не можна її використати як складовий елемент на підсилення інших почуттів, так само, як у поезії» [2, с. 215]. Тобто німецький теоретик тут заперечував використання потворного в сюжеті живопису (малярства), однак припускав його існування в поезії та літературі, наводячи далі відповідні приклади з творів Гомера, або говорив про потворне як підсилення смішного в комедіях Арістофана [2, с. 219].

Однак ґрунтовний аналіз «потворного» був зроблений лише в середині ХІХ ст. відомим німецьким філософом Карлом, або Йоганном Карлом Фрідріхом, Розенкранцом (нім. Johann Karl Friedrich Rosenkranz, 1805–1879). Він спочатку вивчав філософію в університетах Берліну та Галле, пізніше також протестантське богослов'я в Гайдельберзі. Після захисту «Дисертації про філософію Спінози» (1828) латинською мовою в університеті Галле Карл Розенкранц почав там викладати як приват-доцент, а з 1831 р. на посаді екстраординарного професора. Восени 1833 р. він став ординарним професором філософії в університеті Кенігсберг, тобто на кафедрі І. Канта. У період 1845–1863 рр. Розенкранц був навіть декілька разів ректором цього університету. У його творчому доробку було 65 монографій і численні статті з різної тематики, зокрема присвячені філософським поглядам Дідро, Канта, Гете, Шеллінга, Шляєрмахера, Гегеля, у т. ч. «Критичні пояснення Гегелівської системи» (1840) і «Гегель як німецький національний філософ» (1870).

У контексті цієї теми важливою була фундаментальна робота «Естетика потворного» (1853) Карла Розенкранца. Цей твір має таку структуру: Передмова (с. III–XII), Вступ (с. 1–66), Перший розділ. Безформність (с. 67–114), Другий розділ. Некоректність (Неточність/Неправильність) (с. 115–163), Третій розділ. Деформація або спотворення (с. 164–432), Примітки (с. 433–463). Задаючись питанням про сенс існування потворного взагалі, автор у Передмові наголошує, що потворне є такою самою негативною стороною, або протилежністю до прекрасного в естетиці, як хворобу протиставляють здоров'ю в біології чи медицині, зло – добру в етиці, неправдо – правду в юриспруденції, гріх – чесноті в богослов'ї. Стосовно свого завдання в цій роботі німецький мислитель пише: «Я намагався розвинути концепцію потворного як середини між поняттям прекрасного та поняттям комічного, від його перших початків до того завершення, яке воно надає собі у вигляді сатанинського» [7, с. IV].

У Вступі Карл Розенкранц розглядає такі питання: негативне взагалі, недосконале, природно-потворне, духовно-потворне, мистецько-потворне, потворне відносно окремих мистецтв, задоволення (насолода) від потворного. При цьому вже тут автор наголошував: «Естетика потворного може звучати для когось схоже на дерев'яне залізо, тому що потворне є протилежністю

прекрасного. Але потворне невіддільне від поняття прекрасного, бо у своєму розвитку останнє постійно має його як аберацію саму по собі, у яку воно може впасти часто з невеликим або занадто малим обсягом. Кожна естетика з описом позитивних визначень прекрасного якимось змушена торкатися і негативних визначень потворного. Принаймні можна зустріти застереження, що якщо не діяти так, як вони [визначення] вимагають, то прекрасне буде втрачено, а на його місці буде створене потворне. Естетика потворного покликана описати його походження, його можливості, його різновиди, і таким чином може бути корисною також митцеві» [7, с. 5]. Отже, тут спостерігаємо головну тезу німецького філософа про потворне – його розуміють у тісному зв'язку з прекрасним, як його певний антагонізм.

Перший розділ цієї «Безформність», який є найменшим за обсягом, включає три складові: А. Аморфність, В. Асиметрія, С. Дисгармонія. Карл Розенкранц тут спочатку вказує на головні характеристики прекрасного – єдність, наявність форми, впорядкованість. Тому, виходячи зі своєї ключової тези про потворне як протилежність прекрасного, далі він констатує: «Власне, ми можемо назвати протилежність формі взагалі аморфністю, протилежність зрозумілому упорядкуванню відмінностей – асиметрією, а протилежність живій єдності – дисгармонією» [7, с. 68]. Саме детальній характеристиці трьох названих рис потворного й присвячені подальші роздуми німецького автора.

Другий розділ «Некоректність (Неточність/Неправильність)» складається із трьох підрозділів: А. Некоректність взагалі, В. Некоректність в окремих різновидах стилю, С. Некоректність в окремих мистецтвах. Визначаючи назву цього розділу, німецький теоретик, зокрема, пише: «Отже, як ми бачили, некоректність у загальному відношенні полягає в неправильності, у відхиленні від закономірності, властивій природі і духу. А конкретно вона полягає в непокорі і протиставленні ідеальній визначеності певного стилю, стилю певної нації, стилю певної школи» [7, с. 149]. У третьому підрозділі на прикладі окремих мистецтв філософ далі демонструє своє теоретичне положення, зокрема говорить про перехід потворного в комічне та смішне у творах Арістофана, Шекспіра, Мольєра та ін. [7, с. 161].

Третій розділ «Деформація, або спотворення» є найбільшим за обсягом і складається з трьох підрозділів: А. Непристойне (Підле/Грубе/Зле), В. Неприємне, С. Карикатура. Тут на досить широкому матеріалі з різних мистецтв (архітектура, поезія, живопис, музика) Карл Розенкранц аналізує прояви потворного в ракурсі трьох названих вище аспектів. Наприклад, він так описує карикатурність потворного у третьому підрозділі: «Надмірність перебільшення робить карикатуру її власною метою та представляє потворне тепер то як нешкідливу випадковість, то як найвищу необхідність. Спотворення

руйнує само себе, тому що виходить за межі звичайної реальності і переходить у якусь казкову свободу. Тільки великі художники володіють геніальністю настільки, щоб створити цю дивовижну метаморфозу потворного, яка своїм гумором приносить нам саме таке задоволення, на яке крім цього здатна тільки абсолютна краса. Свобода і велич трактування перемагає у своїй комічності негативність форми, а також змісту» [7, с. 424]. Автор тут також торкається ролі геніальності великих митців у зображенні потворного.

Отже, слід констатувати, що відомий німецький філософ і теоретик естетики Карл Розенкранц у своїй фундаментальній роботі «Естетика потворного» (1853) вперше детально проаналізував феномен потворного в широкому контексті. З одного боку, потворне розглянуто як протилежне красивому, тобто в негативному сенсі. З іншого боку, він також вказував на роль потворного в літературі та мистецтві. Як показав подальший розвиток мистецтв, потворне отримало нове дихання в нових різновидах і жанрах, які навіть не були відомі тоді цьому теоретику, зокрема в кіномистецтві. Як відомо, зараз потворне стало невід'ємною складовою фільмів жахів, або горор-фільмів [1].

Список використаних джерел

1. Абашнік У. В. Феномен жахливого у фільмі «Привид у замку». *XIX Харківські студентські філософські читання*. Матеріали наукової конференції студентів та аспірантів, 13–14 травня 2023 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 66–69.
2. Лессінг Г.-Е. Лаокоон. Київ: Мистецтво, 1968. 290 с.
3. Потворний. *Словник української мови у двадцяти томах* / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Український мовно-інформаційний фонд, 2023. Т. 14 (Покіс-Преференція). С. 642–643.
4. Фільм жахів. Горор / упоряд.: Урсула Фоссен, Володимир Войтенко; пер. з нім. Ігор Андрущенко. Київ: KINO-КОЛО, 2008. 502 с.
5. Nagel W. Über den Begriff des Hässlichen in der Musik: ein Versuch. Langensalza: Beyer, 1914. 53 s.
6. Podrez P. Der Horrorfilm. *Handbuch Filmgenre. Geschichte – Ästhetik – Theorie*. Hg. von Marcus Stiglegger. Berlin u.a.: Springer, 2020. S. 539–556.
7. Rosenkranz K. Aesthetik des Häßlichen. Königsberg: Verlag der Gebrüder Bornträger, 1853. XII, 463 s.
8. Schmitz Oscar A. H. Das Hässliche in der Kunst. *Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten*. Nr. 61. 1927–1928. S. 116–122.
9. Vossen U. Filmgenres. Horrorfilm. Stuttgart: Reclam, 2004. 371 s.
10. Zelle C. Das Häßliche. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Herausgegeben von Gert Ueding. Tübingen, 1996. Bd. 3. Sp. 1304–1326.

Наукове видання

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО,
КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ XII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

25 жовтня 2024 р.

Відповідальність за редагування та достовірність інформації несуть автори робіт.

Відповідальний за випуск Толстов І. В.

Підписано до друку 25.10.2024 р.
Умовн. друк. арк. 13,5. Тираж . Замовлення № .

Художнє оформлення Л.І. Мачулін

Свідоцтво про держреєстрацію: сер. ХК №125 від 24.11.2004

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейсбаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.